

УДК 159.922.4 (048)

АНГЕЛІНА Е. О.Приватний вищий навчальний заклад
«Донецький інститут соціальної освіти»

ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Дійсне дослідження присвячене актуальній проблемі етнічної толерантності старшокласників. Акцент робиться на тому, що формування толерантності набуває актуальності в умовах багатонаціональних груп і колективів, де треба не допускати ситуацій прояву нерівноправності дітей у правах й обов'язках.

Ключові слова: етнічна толерантність, інтолерантність, ксенофобія, етнічні стереотипи, етнічна свідомість.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшого значення набуває вивчення етнічної толерантності. Цю проблематику досліджують фахівці різних областей наук: психологи, педагоги, філософи, політологи і багато інших. У науці у всьому світі підвищується інтерес з питання, що нами вивчається. Часті терористичні акти, агресія на міжетнічному і міжрелігійному ґрунті, загострення міжкультурних протиріч вимагають більш глибокого розуміння природи етнічної толерантності та особливостей їхнього впливу на світогляд громадян, зокрема на сьогоднішню молодь.

Вивченню толерантності у сучасному глобальному світі присвячені роботи вчених М.П. Мчедлова і В.В. Шаліна. У рамках іншого напрямку зарубіжні вчені У. Альтерматт, Д. Беркович, К. Хартцель досліджують толерантність як культурну норму етнічного співіснування. У роботах російських авторів: Л.М. Дробижевої, В.Н. Іванова, Г.У. Солдатової, О.О. Сусоколова, В.О. Тішкова – розглядається процесуальна природа і характер протиріч в області етнокультурних взаємодій. Представники ще одного напрямку – Р. Альб, Ф. Риггс міркують щодо способів упровадження принципу толерантності у політичну і соціокультурну традицію з метою подолання напруженості, запобігання проявам насильства й агресії.

Питанням етнічної самосвідомості, етнічної ідентичності присвячені праці сучасних українських учених, таких як: В.В. Горбунова, О.В. Квас, Ю.О. Михальчук. Проблема взаємодії приймаючого співтовариства і вимушених мігрантів на основі норм терпимості присвячені регіональні дослідження: В.С. Белозерова, Г.С. Денисової, І.Н. Левченка, С.В. Рязанцева, М.В. Савви та ін.

Сучасне вивчення толерантності різноманітне: феномен ксенофобії (А.В. Макачук), етнічна соціалізація підлітка (О.П. Белінська, Т.Г. Стефаненко), етнічні стереотипи (О.В. Квас), толерантність у процесі надбання цілісності (О.Г. Асмо-

лов, Є.Ф. Казаков, В.О. Тішков), ментальна толерантність між людьми різних культур (О.В. Перців), проблеми міжетнічної толерантності (А.В. Петріцький, Г.У. Солдатов), межі толерантності (П.М. Количев, Д.В. Сухушин) і багато інших.

Базуючись на загальних поглядах Л.С. Виготського, О.Р. Лурії, Б.Ф. Поршнева про суспільно-історичну природу етнічної психіки, а також на дослідженнях закономірностей виникнення та розвитку етнічної свідомості, проведених К.О. Абульхановою-Славською, В.С. Агеєвим, О.Г. Асмоловим, дослідники все більше зосереджують свою увагу на вивченні психологічних особливостей формування етнічної свідомості [8].

Сутність проблеми етнічної толерантності актуалізується у зв'язку з нестійким характером міжетнічних стосунків у всьому світі. Толерантність – глобальна проблема, і найбільш ефективним способом її формування у підростаючого покоління є виховання. Особливу актуальність формування толерантності набуває в умовах багатонаціональних груп і колективів, де треба не допускати ситуацій прояву нерівності дітей у правах й обов'язках. Різномовність у середовищі учнів частенько призводить до вибірковості у спілкуванні, національної ізоляції груп та окремих їх членів. Відмінність національно-етнічних особливостей, яким учні часто надають оцінний характер, а також специфіка сімейних установок, традицій накладають певний відбиток на поведінку і на взаємовідношення дітей з оточенням. Актуальність проблеми дослідження визначила мету цієї роботи.

Мета роботи полягає у теоретичному уточненні сутності поняття етнічної толерантності, поглибленні загальнотеоретичних уявлень про етнічну толерантність старшокласників.

Толерантність (від лат. *Tolerantia* – терпіння) – відсутність чи послаблення реагування на якийсь несприятливий чинник у результаті зниження чутливості до його дії [22].

Толерантність (лат. *Tolerantia* – терпіння) – терпимість до чужого способу життя, поведінки, чужих звичаїв, почуттів, вірувань, думок, ідей [35].

Толерантність як якість особистості, яка протиставляється стереотипності та авторитаризму, вважається необхідною для успішної адаптації до нових несподіваних умов. У зв'язку з цим виділяються два аспекти толерантності:

- зовнішня толерантність (до інших) – переконання, що вони можуть мати свою позицію, здатні бачити речі з інших (різних) точок зору, з урахуванням різних чинників;
- внутрішня толерантність (до невизначеності) – здатність до ухвалення рішень і роздуму над проблемою, навіть, якщо невідомі всі факти і можливі наслідки [19].

Толерантність означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті та переконань [10].

Проблема толерантності вперше виникла у західній цивілізації на релігійному рівні, а релігійна толерантність започаткувала всі інші свободи, які були досягнуті у вільному суспільстві. Вирішальною главою в історії толерантності став кромвелівський період англійської історії XVII століття. Тоді в Англії склалися умови релігійного плюралізму і релігійної толерантності, був досягнутий цивільний світ і встановилася загальна атмосфера милосердя.

Епоха Просвітництва XVIII століття, яку часто наділяють духом толерантності, породила небезпечний фанатизм раціоналістичного типу. Єдиним видатним представником толерантності у ту епоху був Вольтер. Йому приписують вислів: «Я не згоден з тим, що ви говорите, але пожертвую своїм життям, захищаючи ваше право висловлювати власну думку», – афоризм, у якому виражена класична теорія толерантності [35].

Терпимість відносно людей, що належать до іншої національності, припускає, що ми усвідомлюємо існування схожості, що ховається під відмінностями, і тотожності; наприклад, усвідомлюємо належність окремих груп до людства у цілому [35].

Декларація Принципів Толерантності, затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.1995, стаття 3: «Толерантність, як ніколи раніше, важлива у сучасному світі. Ми живемо в століття глобалізації економіки і все більшої мобільності, швидкого розвитку

комунікацій, інтеграції і взаємозалежності. Кожен регіон багатолікий, і тому ескалація нетерпимості й конфліктів потенційно погрожує усім частинам світу. Від такої загрози не можна відгородитися національними межами, бо вона носить глобальний характер» [10, с. 1].

Україна етнічно різноманітна. Цей факт повинен спонукати суспільство до того, щоб навчитись на всіх рівнях розуміти один одного, співпрацювати і знаходити рішення.

Етнічна толерантність – відношення до людей іншої раси та етнічної групи, до власної етнічної групи, оцінка культурної дистанції [30].

З другої половини XX століття і по теперішній час у світовому масштабі намітилися процеси, що характеризуються сплеском усвідомлення людиною своєї етнічної ідентичності – належності до певного етносу (етнічної спільності) [3]. Водночас із цими процесами у сучасному суспільстві існує проблема етнічної нетерпимості чи ксенофобії. М. Вебстер визначає ксенофобію як страх або ненависть до незнайомих, або іноземців, або до того, що дивно і чуждо. Літературне значення слова припускає, що ксенофоби – це люди, які не люблять усіх чужоземців, їх «іншість» [3].

Саме усвідомлення ксенофобії як соціально небезпечного феномену визначило її місце у ряді актуальних проблем сучасного світу. Різні інститути з проблем людини, міжнародні громадські організації в один голос заявляють про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, про виховання етнічної толерантності з самого дитинства.

У сучасній соціально-психологічній літературі етнічна толерантність трактується таким чином.

Етнічна толерантність – готовність особистості терпимо сприймати ті чи інші явища національного життя і міжетнічних стосунків [22].

Етнічна толерантність – це соціально-психологічна, а не чиста психологічна якість, опосередкована соціальними нормами.

Етнічна толерантність припускає не просто прийняття іншого етносу таким, яким він є (це її онтологія), а виборче відношення до етноіншого, тобто до іншого етносу та його представників. Вона припускає:

- готовність до співпраці, взаємовигідного партнерства, що взаємнозобов'язує на основі взаємоприйнятних цінностей;
- готовність до культурного взаємообміну і взаємозбагачення;
- здатність до взаємної емпатії, тобто до досягнення ментальності етноіншого;

- нейтралізацію негативних комплексів у поведінці етноіншого без приниження його особистісної та соціальної гідності;
- установку на взаємошанований діалог з метою досягнення більшого взаєморозуміння [25].

Етнічна, як і всяка інша толерантність, не безумовна. Толерантність, на наш погляд, потрібно виховувати. З історії всі добре знають про те, що посіяти розбрат між народами на міжетнічному ґрунті легко. Людство розуміє, що подібні процеси сприяють дезінтеграції народів, розпалюванню воєн.

Толерантність – глобальна проблема і найбільш ефективним способом її формування у підростаючого покоління є виховання. З самого дитинства важливо формувати у людини таку якість, як терпимість. Вихованням толерантності повинні займатися батьки, вихователі, вчителі. У дитини до трьох років з'являється займенник «Я», починається тривалий період розвитку самооцінки. У дошкільному віці самооцінка дитини будується на чужих думках, переважно батьків.

Сфера освіти має найбезпосередніше відношення до таких найважливіших світоглядних категорій, як менталітет і толерантність. Більш того, саме сфера освіти здатна активно і цілеспрямовано формувати відповідні ментальні якості і людини і соціуму. Формування менталітету, толерантності, виховання толерантності у людських відносинах є найважливішим завданням освіти [24].

У шкільні роки у дитини складається логічне мислення, зростає роль друзів. Підліток виробляє свою власну думку. Старший підлітковий вік пов'язаний з моральною самооцінкою, він замислюється над тим, що є світом, суспільством. Виховання у дусі толерантності сприяє формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення і вироблення суджень, які ґрунтуються на моральних цінностях.

На всіх етапах розвитку дитини необхідно виховувати у неї перший крок до толерантності: увагу до іншого, повагу права іншої людини, не зазіхання на її свободу. Насильством, силою можна підпорядкувати собі іншу людину, проте це лише ілюзія успіху. У складних ситуаціях, завдяки усвідомленому відношенню до норм поведінки, оцінок і самооцінок, можна розрядити конфлікт і у сім'ї і у суспільстві. Діти вже молодшого віку повинні розуміти, що немає «великих» і «малих» народів, не можна обирати собі друзів за кольором волосся, очей, шкіри. Національної

винятковості бути не може, бо терпимість, повага, розуміння інших, рівність – ознаки громадянського суспільства, це – толерантність [4].

Про досліджуваний нами віковий період відомо, що ранній юнацький вік – це етап пошуку самостійних життєвих орієнтирів, вибору соціальних норм і цінностей, які дали вже доросла людина реалізує у житті. Одним з основних завдань раннього юнацького віку являється формування системи цінностей та етнічної свідомості як орієнтирів власної поведінки: критичний аналіз цінностей навколишньої культури повинен привести до формування самостійної «інтерналізованої» структури цінностей як керівництво до дій [26]. Як пише І.С. Кон, потреби у самопізнанні, самоствердженні та формуванні уявлень про навколишню дійсність об'єднуються й утілюються у потреби у спілкуванні [14].

У вихованні, як педагогічному процесі, застосовується система методів. Методи виховання толерантності – це способи формування у дітей готовності до розуміння інших людей і терпимого ставлення до їхніх своєрідних учинків. В інтелектуальній сфері необхідно формувати об'єм, глибину знань про цінності толерантності: ідеали терпимості, принципи стосунків з людьми інших соціальних і національних груп. У ціннісно-сміслових утвореннях міститься моральне значення толерантної поведінки. При дії на інтелектуальну сферу використовується передусім метод переконання. Переконання припускає розумний доказ необхідності толерантної поведінки. Сприймаючи запропоновану інформацію, учні сприймають не лише поняття і судження, скільки логічність позиції педагогів. При цьому учні, оцінюючи отриману інформацію, або стверджуються у своїх поглядах, позиціях, або коригують їх. Переконавшись у правоті сказаного, учні формують свою систему поглядів і відношення між людьми.

Дітей потрібно логічно підвести до висновку про те, що на світі можуть бути люди, яких помилково можна сприймати як ворогів, недоброчинців, оскільки вони виглядають по-іншому, поведуться не так, як усі. Зовнішнє враження дуже оманливе. Так, за допомогою казок й інших бесід можна формувати переконання у необхідності терпимого відношення до всіх людей. Переконанню відповідає метод самовиховання, який припускає, що діти усвідомлено, самостійно, у пошуку вирішення якоїсь соціальної проблеми формують у себе комплекс поглядів. В основі цього формування лежать логічні висновки, зроблені самою дитиною. В емоційній сфері

необхідно формувати характер моральних переживань, які пов'язані з нормами чи відхиленнями від норм та ідеалів: жалість, співчуття, довіра, вдячність, чуйність, емпатія, сором тощо. Методи впливу на емоційну сферу дитини припускають формування необхідних навичок в управлінні своїми емоціями, навчання її управлінню конкретними почуттями, розумінню своїх емоційних станів і причин, що їх породжують [5].

Таким чином, у результаті теоретичного вивчення проблеми етнічної толерантності старшокласників сформувані висновки. По-перше, толерантність – відсутність чи послаблення реагування на якийсь несприятливий чинник у результаті зниження чутливості до його дії. По-друге, у сучасному суспільстві актуалізувалися проблеми етнічної ідентичності (до певного етносу); разом з етнічною ідентичністю існує етнічна нетерпимість чи ксенофобія (страх чи ненависть до незнайомих, іноземців.); етнічна толерантність полягає у готовності до співпраці, партнерства, культурного взаємообміну, повазі особистісної та соціальної гідності етноіншого. По-третє, найбільш ефективним способом формування у підростаючого покоління толерантності є виховання; методи виховання толерантності – це способи формування у дітей готовності до розуміння інших людей і терпимого ставлення до їхніх своєрідних учинків; великого значення у формуванні етнічної толерантності набувають методи самовиховання старшокласників.

Список використаних джерел

1. Абдулкаримов Г. Г. Этнические стереотипы школьников : проблема формирования толерантного сознания. / Г. Г. Абдулкаримов // Образование в современной школе. — 2002. — № 4. — С. 58—69.
2. Афанасьев И. Н. Формирование этнической толерантности : учеб.-метод. пособие / И. Н. Афанасьев, Т. Н. Петрова. — М. Чебоксары : Филиал Моск. гос. открытого пед. ун-та, 2006. — 79 с.
3. Белинская Е. П. Этническая социализация подростка / Е. П. Белинская, Т. Г. Стефаненко. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. — 208 с.
4. Воспитание толерантности [Электронный ресурс]. — Электрон. дан. — Сор. © 2000-2008. — Режим доступа : <http://www.ethos.narod.ru>.
5. Воспитание учащихся в духе толерантности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.voz2-us.narod.ru>.
6. Вязовец Н. В. Проблема психологической толерантности в системе школьного образования / Н. В. Вязовец, В. А. Лаврова // Журнал прикладной психологии. — 2003. — № 2. — С. 57—62.
7. Головина С. А. Формирование адекватных способов реагирования подростков на мнение сверстников / С. А. Головина // Прикладная психология и психоанализ. — 2007. — № 1. — С. 3—7.
8. Горбунова В. В. Психологічні чинники формування етнічної свідомості у юнацькому віці : автореф. дис.

- на здобуття наук. Ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. В. Горбунова. — К., 2003. — 19 с.
9. Громова Е. Л. Развитие этнической толерантности в школе / Е. Л. Громова // Воспитание школьников. — 2006. — № 1. — С. 13—17.
 10. Декларація принципів толерантності : (Генеральна конференція ЮНЕСКО від 16.11.1995) [Електронний ресурс] : — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
 11. Квас О. В. Влияние этнических стереотипов на процесс межличностного оценивания : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 « Соціальна психологія» / О. В. Квас. — К., 2003. — 20 с.
 12. Кленова Н. В. Как воспитать толерантность / Н. В. Кленова // Дополнительное образование и воспитание. — 2006. — № 3. — С. 17—21.
 13. Ковалев Е. В. Уроки толерантности в многонациональной школе / Е. В. Ковалев // Директор школы. — 2005. — № 1. — С. 76—78.
 14. Кон И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. — М. : Просвещение, 1989. — 256 с.
 15. Кукушин В. С. Теория и методика воспитательной работы : учеб. пособие / В. С. Кукушин. — Ростов н/Д. : МарТ, 2002. — 315 с.
 16. Кукушин В.С. Воспитание толерантности в образовательном комплексе этнокультуры / В.С. Кукушин // Известия академии педагогических и социальных наук. — Вып. 4. — М. ; Воронеж, 2000. — С. 120—121.
 17. Магун В. С. Вопросник для измерения толерантности [Электронный ресурс] / Магун В. С., Жамкочан М. С., Магура М. М. — Режим доступа: <http://www.etnopsy.ru>.
 18. Межина О. Ю. Педагогические условия формирования межэтнической толерантности подростков / О. Ю. Межина // Дополнительное образование и воспитание. — 2008. — № 2. — С. 15-20.
 19. Мириманова М. С. Воспитание толерантности через социокультурное взаимодействие / М. С. Мириманова, А. С. Обухов // Развитие исследовательской деятельности учащихся: Методический сборник. — М. : Народное образование, 2001. — 272 с.
 20. Михальчук Ю. О. Психолого-педагогические условия гармонизации этнического самосознания старшеклассников : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Ю. О. Михальчук. — К., 2005. — 19 с.
 21. Погодина А. А. Образование и формирование культуры толерантности / А. А. Погодина // История : прилож. к газ. «Первое сентября». — 2002. — № 11. — С. 8—10.
 22. Психология : Словарь / [авт.-сост. А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский]. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Политиздат, 1990. — 494 с.
 23. Рабочая книга школьного психолога / Дубровина И. В., Акимова М. К., Борисова Е. М. и др.; / Под ред. И. В. Дубровиной. — М. : Просвещение, 1991. — 303 с.
 24. Развитие этнической толерантности в ранней юности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.shatropova.narod.ru>.
 25. Рахманин В. С. Демократия и толерантность. Монография / В. С. Рахманин. — Воронеж : Воронежский госуниверситет, 2002. — 402 с.
 26. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: проблемы личности / Х. Ремшмидт // Под ред. Т.А. Гудковой. — М. : Мир, 1994. — 175 с.
 27. Рогова Н. В. Тема толерантности в педагогическом образовании / Н. В. Рогова, Ф. И. Гизатуллин // Выс-

- шее образование в России. — 2007. — № 11. — С. 148—151.
28. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. — М. : Высш. шк., 2005. — 310 с.
29. Солдатова Г. У. Экспресс-опросник «Индекс толерантности» / Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Е. Хухлаев, Л. А. Шайгерова [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.etnopsy.ru>.
30. Солдатова Г. У. В. Может ли «другой» стать другим? Тренинг по профилактике ксенофобии / Г. У. Солдатова, А. В. Макачук — М. : Генезис, 2006. — 256 с.
31. Татарова С. П. Формирование толерантности как основа предупреждения насилия в подростковой среде / С. П. Татарова // Дополнительное образование и воспитание. — 2007. — № 2. — С. 35—38.
32. Толерантность в обществе различий / В. Е. Кемеров // Под ред. В. Е. Кемерова и др. — Екатеринбург : Полиграфист, 2005. — 230 с.
33. Трубина Л. Толерантная и интолерантная личность : основные черты и отличия / Л. Трубина // Воспитание школьников. — 2003. — № 3. — С. 33—35.
34. Чернова О. В. Основные факторы формирования межэтнических установок старшеклассников / О. В. Чернова / Интеграция образования. — 2005. — № 1—2. — С. 171—180.
35. Шучалина С. В. Все различны – все равны: библиографическое пособие / С. В. Шучалина, Т. А. Ябс ; отв. За вып. О. А. Винниченко — Коми : республиканская юношеская библиотека. — Сыктывкар, 2009. — 136 с.

АНГЕЛИНА Е. О.

ЭТНИЧЕСКАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ СТАРШОКЛАССНИКОВ

Данное исследование посвящено актуальной проблеме этнической толерантности старшеклассников. Акцент делается на том, что формирование толерантности приобретает актуальность в условиях многонациональных групп и коллективов, где надо не допускать ситуаций проявления неравноправия детей в правах и обязанностях.

Ключевые слова: этническая толерантность, интолерантность, ксенофобия, этнические стереотипы, этническое сознание.

ANGELINA E. O.

ETHNIC TOLERANTNOST STARSHOKLASSNIKOV

His study focuses on the actual problem of ethnic tolerance seniors. The emphasis is on the fact that the formation of tolerance becomes relevant in multinational groups and collectives, where you have to avoid situations inequities in child rights and responsibilities.

Keywords: ethnic tolerance, intolerance, xenophobia, ethnic stereotypes, ethnic consciousness.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2013 року.

УДК. 159.9.019.43

АНДРЕЄВА І. А.

Донбаський державний педагогічний університет
ДВНЗ «Горлівський інститут іноземних мов»

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті представлено аналіз понять «стратегічне управління» та «організаційна поведінка персоналу». Визначена роль менеджменту у формуванні поведінки персоналу сучасних організацій. Розкрито питання необхідності стратегічного управління сучасними організаціями.

Ключові слова: стратегічне управління, організаційна поведінка, персонал, мотивація, кадрова політика.

З переходом держави на ринкові відносини відбуваються відповідні зміни у стосунках між суб'єктом та об'єктом управління. Це вимагає нової системи управління організацією. При цьому, багатьма науковцями, керівниками підприємств акцентується увага саме на перспективному управлінні. Перспективне чи стратегічне

управління допоможе вистояти у конкурентній боротьбі у довгостроковій перспективі.

Актуальність існування стратегічного управління є особливо важливою для постсоціалістичних країн з багатьох причин:

- протиріччя в економічних та соціальних процесах;